

EKOLOJİK YAKLAŞIMIN PSİKOLOJİ VE EĞİTİME UYGULANMASI

Prof. Dr. Ümit DAVASLIGİL*

Duygusal bozukluğu olan çocukların sağaltımı ve eğitimi, psikoloji ve eğitimin önemli bir alanını oluşturmaktadır. İşte **ekolojik yaklaşım** duygusal bozukluğu olan çocuklara alışlagelmişin üstünde geniş bir perspektiften yaklaşarak bu alana yenilik getirmiştir.

DUYGUSAL BOZUKLUK

Duygusal bozukluğa ilişkin çeşitli tanımlar yapılmış ve bunların incelenmesi sonucunda, duygusal bozukluğu nelerin oluşturduğu konusunda aralarında bir anlaşma olmadığı görülmüştür. APTER'in aktardığına göre, yararlı bir tanım REINERT (1977) tarafından yapılmıştır. Duygusal bozukluk terimi yerine çatışma içinde olan çocuklar terimi kullanan REINERT'in tanımı şöyledir:

Gözlenebilen bireysel davranışı, kendisinin şahsi ve eğitimine ilişkin gelişimine ve/veya yaşlılarının şahsi veya eğitimlerine ilişkin gelişimlerine zararlı etkisi olan çocuktur. Olumsuz etkiler şiddet ve belirtiler açısından bir çocuktan diğerine oldukça çeşitlilik gösterir (s.5).

Klinik açıdan değerlendirildiğinde, duygusal bozukluğun genel işaretleri arasında eğlenememe, tek boyutlu veya esnek olmayan bir şekilde davranma ve çeşitli şekillerde görülen gerginlik sayılabilir. Bu açıdan ele alındığında, özellikle, çocuğun yaşlıları ve yetişkinlerle etkin bir şekilde ilişki kurup kuramama, okul ortamında tatminkar bir şekilde işlev görüp görememe, yaşamın gereklerine uyup uyamama, yaşamın hoşlanılacak yönlerini bulup bulamama ve yargıda bulunup bulunamama kapasiteleri incelenmelidir.

Çocuk ve gencin günlük yaşamın taleplerine karşılayış şekillerini incelemek de önemlidir. Bir çıkmazla karşı karşıya kaldığında kendi kabuğuna mı çekiliyor? Kızgınlığını yersiz, yanlış ve masum hedeflere mi yöneltiyor? Daha önceki gelişim aşamalarına dönerek yaşlılarının hep gerisinde mi kalıyor? gibi (APTER, 1982).

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

Duygusal bozukluk veya davranış bozukluğu gösterenler WHITTAKER'ın (1975) boş kova sendromu adı altında betimlediği sendroma da uyarlar. Bu tür çocuklar aşağıdaki ortak problem kümeleriyle tanımlanırlar:

1. Az gelişmiş empüls denetimi - Kırıklığa (früstrasyona) karşı toleransın düşük olması, hazzı ertelemeye yetersizlik, yıkıcı fevranlar, hiddet nöbetleri, sorunlara karakteristik göğüs germe şekli olarak saldırganlık.

2. Düşük benlik imajı - Kendini kötü veya aptal veya bir başbelası olarak görme, kaderci bir şekilde geleceğe olumsuz yaklaşma, başarıya götüren deneyimlerden yoksun olma.

3. Az gelişmiş heyecan denetimi - Kendi ve diğerlerinin duygularını uygun bir şekilde ele almada yetersizlik, heyecanları ifade etmede ve/veya anlamada güçlük, duygusal kararsızlık.

4. İlişki yetersizlikleri - Yakınlaşmadan ve yetişkinlerden korku, temas etmekten kaçma, başkalarına gereğinden fazla dayanma, diğerlerini kullanma, aşırı talepte bulunma, yaşitlarının gruplarına girmede zorluk, sosyal becerilerden yoksunluk, başkalarına karşı stereotipik tepkiler.

5. Ailedeki acı ve gerginlikler - Aile sistemindeki bozukluklar, suçluluk, bağlarda kopmalar, anne-babaların çocuklar üzerindeki etkileri ve çocukların anne-babalar üzerindeki etkileri.

6. Özel öğrenme güçlükleri - Öğrenmede kaynağı belirlenemeyen özel sorunlar, akademik ve/veya bireyler arası ilişkiler yönünden olumsuz okul deneyimleri v.b.

7. Kısıtlı oyun becerileri - Oyun davranışı repertuarının kısıtlı olması nedeniyle bir veya iki etkinliğe aşırı yüklenme, yalnız veya grup halinde oynama yetersizliği, davranış bozuklukları v.b.

WHITTAKER, boş kova sendromunu gösteren çocukların emosyonel, sosyal, fiziki yeterlilik ve güven geliştiremediklerini, bu tür çocukların dibi deliklerle dolu kovalara benzediklerini ve içine ne kadar çok su konursa konsun, kovanın hep boş kaldığını belirtir.

APTER'ın (1982) aktardığına göre, REINERT (1980) duygusal bozukluk gösteren çocukları şöyle betimler:

Çatışma halindeki çocuklara atfedilen davranışların çoğu normal davranışlardır; normal çocukların da bazen hile yaptıkları veya yalan söyledikleri veya diğer çocuklara vurarak saldırgan duygularını dışarı aksettirdikleri dikkate alınırsa, hiç

değilse bu davranışlar bu açıdan normaldir. Bu davranışların normalden sap-
tığını ve bunları gösteren çocukların çatışma içinde olduğunu belirleyen faktör,
davranışların yanlış yerde, yanlış zamanda, yanlış insanların varlığında ve uygun
olmayan bir şiddette gösteriliyor olmasıdır (s.18).

Konuyu bu şekilde ele alış, ULLMAN ve KRASNER'in (1969) anormal davranışa ilişkin görüşlerini akla getirir. Onlara göre, anormal olarak kabul edilen davranış üç değişkenin etkileşimi olarak incelenmelidir: davranışın kendi, sosyal ortamın koşulları, yetkiye sahip gözlemci. **Hiçbir davranış kendi başına anormal değildir.** Bir birey birine vurmak, tuvalet kağıdı rulolarını toplamak, yemeği reddetmek, kekelemek, havaya boş boş bakmak, giyimine çeki düzen vermemek gibi patronunu, öğretmenini, ebeveynini veya kendisini üzen, kızdıran veya şiddetli bir şekilde rahatsız eden ve polisin çağrılması, psikiyatristin görmesinin önerilmesi gibi bir aksiyonla sonuçlanan bir davranış yapar. Böylece, doktorlar, psikiyatristler, psikologlar, hakimler, sosyal uzmanlar gibi toplumun profesyonel damgalayıcıları bireyle temasa geçerler ve o birey için en uygun olan damgayı (şizofrenik tepki, sosyopat kişilik, endişe tepkisi) belirlerler. Bunu da davranışı değiştirme atımları izler. Örneğin, kuruma yerleştirme, psikoterapi, ilaç tedavisi gibi.

Yukarıda ULLMAN ve KRASNER'in anormal davranışa yaklaşım şekli, **ekolojik yaklaşım** açısından da yararlıdır, çünkü **ekolojik yaklaşım** da tek başına çocuğu ele almaz. Etkileşime ait bütün süreç ve elemanların, yani bütün sistemin ele alınması bu yaklaşım açısından ele alınacak önlemin hedefleri arasındadır.

DUYGUSAL BOZUKLUK GÖSTEREN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİNDEKİ EKOLOJİK YAKLAŞIMIN DIŞINDA KALAN TEMEL PERSPEKTİFLER

Psikodinamik, davranışçı, biofizik ve sosyolojik gibi temel modellerin hepsi insan davranışını oluşturmak için, iç ve dış kuvvetlerin birlikte işlediği konusunda görüşbirliğindedirler, ancak bunlara önem veriş derecelerinde ayrılık gösterirler. **Psikodinamik** ve **biofizik** modeller daha çok iç kuvvetlerin tanımlanması ve anlaşılması üzerinde dururlar. Psikodinamik kuramcılar gereksinim ve dürtüler üzerinde dururken, **biofizik** kuramcılar bazı tipik davranış örüntülerine götüren fizyolojik koşullara önem verirler.

Diğer taraftan davranışçı ve sosyolojik modeller temelde dış kuvvetler ile ilgilidir. **Davranışçı** kuramcılar uyarıcı-tepki örüntülerini anlamaya ve belirli davranış örüntülerini oluşturan çevredeki pekiştirici ve cezalandırıcı koşulları betimlemeye çalışırlar. Sosyologlar ise, bireyleri veya birey gruplarını belirli

davranışların yapılmasına iten kuvvetleri anlamak için kurumları, kültürü ve toplumu içeren daha geniş bir çevreyle ilgilenirler (APTER, 1982).

EKOLOJİK YAKLAŞIM

APTER'ın (1982) aktardığına göre, **ekolojik yaklaşım** duygusal bozukluğu olan çocuklara alışılacağına üstünde geniş bir perspektiften yaklaşır. Bu yaklaşım duygusal bozukluğun kaynaklarını belirleyebilmek için çocuğun bütün "yaşam alanı"nın incelenmesinin önemi üzerinde durur, yani ilgiler sadece çocuk yerine, canlı ve cansız çevreden oluşan etkileşim sistemleri üzerinde yoğunlaşır. Çocuğun davranışı problemin sadece bir parçasıdır. Buna bağlı olarak da, bozukluğun çocuk ile çocuğu çevreleyen çevre arasındaki etkileşimde, yani çocuğun sisteminde yattığına inanılır.

Çocuğun bu sisteminin farklı yüzleri birlikte uyum içinde çalıştığında, ekosistemin (organizma ile çevresi arasındaki etkileşimin) dengede olduğu ve çocuğun "normal" olduğu söylenir. THURMAN'a (1977) göre, böyle bir uyum ya da ahengin mevcut olmaması halinde ise, çocuğun davranışı normalden sapar, yani sosyal normlarla uyum içinde olmaz veya yetersiz kalır. Durum böyle olunca, sistemin dengede olmadığı, elemanların birbirleriyle çatışma içinde olduğu söylenir. Bu çatışmalar uyumsuzluk noktalarıdır, yani çocuk ile ekosistemi arasındaki uyumun olmamasıdır. Ekolojistlere göre, duygusal bozukluk sorununa çözüm aramak için, bu uyumsuzluk noktalarına eğilerek ekosistemde denge sağlanmalıdır.

Ekolojik Yaklaşımın Göre Çevre:

Bu yaklaşıma göre çevre, her birinin bir sonraki tarafından içerildiği iç içe geçmiş yapıların düzenlenmesidir.

1. Mikrosistem: Gelişen birey ile ev, okul, iş vb. gibi o kişiyi içeren yakın çevresinden sadece biri arasındaki ilişkiler bileşimidir.
2. Mezosistem: Yaşamın belirli bir noktasında, gelişmekte olan bireyi içeren başlıca ortamlar arasındaki etkileşimdir. Mezosistem, mikrosistemlerin bir sistemidir.
3. Ekzosistem: Mezosistemin bir uzantısıdır. Gelişmekte olan bireyi içermeyen, fakat bireyin bulunduğu yakın çevresine nüfuz edip orada olanları etkileyen, onlara kısıtlama getiren ve hatta onları belirleyen hem resmi hem gayri-resmi belirli sosyal yapılardan oluşur. Bu yapılar, özellikle yapılaşmış ve kendiliğinden evrim geçiren toplumun başlıca kurumlarını içerir.
4. Makrosistem: Ekonomik, politik, sosyal, kanuni ve eğitime dayalı sistemler gibi kültür veya alt kültürün en üstteki kurumsal örüntüleridir (APTER, 1982).

Çocuk İstismarı Konusunun Ekolojik Çevre Açısından Ele Alınışı:

Ekolojik çevreye açıklık getirmek için, ekolojik analizin çocuk istismarı konusuna uygulanmasından örnekler vermek mümkündür. Çocuk istismarı böyle bir yaklaşımla ele alındığında, nedenlerinin ekolojik olarak bir birinin içine yuvalandığı görülür.

Çocuk istismarının nedenlerini mikrosistem düzeyinde araştırmak için, çocuğun anne-babasıyla olan etkileşimi üzerinde durulur. Burada çift yönlü bir etkilenme sözkonusudur. Doğum kilosunun çok düşük olması, sosyal tepkilerinin zayıf olması, hireaktif olması gibi hem çocuğun olumsuz özelliklerinin hem de eşlerin kendilerinin istismara maruz kalarak yetişmiş olmalarının, anlaşmazlıkları çözümlmek için saldırgan taktik uygulamayı alışkanlık haline getirmelerinin v.b.nin rolü vardır.

Bu konunun nedenleri ekzosistem düzeyinde ele alındığında ise, çocuğu dolaylı olarak etkileyen resmi ve gayri-resmi sosyal yapıların incelenmesi söz konusudur. Örneğin araştırmalar hem işsizliğin hem de iş doyumunun düşük olmasının ailedeki şiddete dayalı tutumu uyardığını göstermiştir. Ayrıca, ailenin çevreden soyutlanmış olması ile çocuk istismarı arasında da bir ilişkinin olduğu bulunmuştur.

Çocuk istismarının nedenlerini makrosistem düzeyinde araştırmak için ise, toplumun şiddete, fiziki cezaya ve çocuklara olan tutumu ele alınmalıdır (BELSKY, 1980).

Ekolojik Yaklaşımın Benimsendiği Araştırmalardaki Değerlendirmeler İçin Bazı Prensipler:

1. Prensip: Kapsamlı bir ekosistem değerlendirmesi, verilerin çeşitli ekosistemlere ilişkin olarak toplanmasını gerektirir. Örneğin, "Okul personelinin beklentileri nelerdir? Evin eğitime ilişkin kaynaklarının yeterli düzeyi nedir? Toplumun sunduğu eğitim olanakları nelerdir? Eğer etnik ve kültürel özellikler sözkonusu ise, bunlar nelerdir?" gibi sorulara cevap aranmalıdır.

2. Prensip: Değerlendirme, her üç kaynaktan verileri içermelidir, yani veriler söz konusu bireyden, bu bireyin yaşamındaki önemli kişilerden ve bu bireyin doğal çevresinin çeşitli ortamlarında doğrudan gözlemlenmesinden gelmelidir.

3. Prensip: Değerlendirme yapılırken, bireyi betimleyen kritik veri değişkenlerine (örneğin, bilişsel ve duyuşsal özelliklerine, davranışına ve sağlık

açısından fiziki durumuna ait niteliklerine) ve duruma (fiziki çevreye, psikososyal davranışa ve çevrenin tarihçesine ilişkin özelliğine) ait bilgi toplanmalıdır. Bu, aşağıdaki örnekle daha iyi açıklanabilir: Çocuğun standardize edilmiş testlerdeki zeka düzeyinin normalin üstünde olduğu görülmüştür (bilişsel / duyuşsal). Fakat öğretmen çocuğun sınıfta dikkatini yonlaştırıpamadığını ve sürekli uykulu olduğunu ileri sürmüştür (davranış). Buna karşılık, çocuğun doktoru tıbbi her hangi bir sorunun olmadığını belirtmiştir. (sağlık açısından fiziki durum). Ancak gözlemler, bu sıcak ortamdaki öğrencilerin yapıcı katkılarının pekiştirilmediğini (psikososyal davranış açısından çevre) ve sosyal etkileşimin geleneksel olarak düşük olduğunu (çevreye ilişkin tarihçe) göstermiştir.

4. Prensi: Kapsamlı bir değerlendirme, mümkün olduğu kadar çok bileşeni içermelidir, yani mümkün olduğu kadar uygun ve çok kritik değışkene ve sisteme ilişkin veri toplamalıdır. Her bir değışken ve sistem genel durumun birer parçasıdır.

5. Prensi: Değerlendirme verileri söz konusu kişinin durumuna ilişkin kapsamlı bir görünüm verecek şekilde bütünleşmelidir. Bir ekosistem değerlendirmesi bu kişinin çevresi ile olan etkileşimde işlemeyen yönleri belirlemeye yardımcı olmalıdır. Problem söz konusu kişiden, çevreden veya her ikisinden kaynaklanıyor olabilir.

6. Prensi: Ekosistem değerlendirmesinde eklektik, yani **davranışçı, biyofizik, psikodinamik** v.b. gibi çeşitli önlem stratejileri kullanılmalıdır. Hem söz konusu kişiyi hem de çevreyi değıştiren önlemlerden yararlanılmalıdır. Örneğin, bir çocuk suçlusuna toplumda uyumu kolaylaştıracak belirli sosyal beceriler öğretilirken, aynı zamanda da doğal bir destek ağı oluşturmak için aile, okul ve diğer ilgili toplum kurumlarıyla da çalışılmalıdır (ALLENMEARES ve LANE, 1987).

Ekolojik Yaklaşımı Benimseyen Araştırmalara Örnekler:

Ekolojik kuramcılarının bir diğer özellikleri de insan davranışını doğal ortamda anlama atılımı içinde olmaları ve doğal araştırmaya girmeleridir. İşte BRONFENBRENNER (1977a) bu anlayıştan hareketle, insan gelişimine ilişkin araştırmalara geniş bir perspektif getirmeyi amaçlamıştır. Ona göre söz konusu insan olduğunda, incelemelerin sadece doğal ortamlarda gerçekleştiriliyor olması da yeterli değildir. İnsan gelişiminin anlaşılması, birden çok kişiden oluşan sistemlerin tek bir ortamla kısıtlanmamış etkileşimlerinin

incelenmesini gerektirir. Daha önce de belirtildiği gibi, ekolojik çevre, her birinin bir sonraki tarafından içerildiği iç içe geçmiş yapılar düzenlemesidir ve birbiri ardınca sıralanan bu düzeylerin birincisi mikrosistemdir, yani gelişmekte olan bireyin ev, okul, çatışma yeri v.b. gibi yakın çevresinde kendisi ile içinde bulunduğu ortam arasındaki ilişkiler bileşimidir.

Ortam ise, içinde bulunanların kız evlat, ebeveyn, öğretmen, patron v.b. gibi belirli rollerle, belirli bir süre için, belirli etkinliklere giriştikleri, belirli fiziksel özelliklere sahip bir yer olarak tanımlanır. Yer, zaman, fiziki özellikler, etkinlik, iştirakçiler ve roller ortamın elemanlarını oluşturur.

Özellikle laboratuvarında yapılan klasik psikolojik araştırmalarda, bu elemanlar yeterince dikkate alınmaz. Özellikle deneyci ve deneğin dışında kalan roller saf dışı bırakılır. Daima sadece iki taraf vardır: deneyci ve denek. Bu deneyci ve denek arasında işlem halinde olan süreç tek yönlüdür. Deneyci uyarıcı sunar, denek de tepkide bulunur. İşte BRONFENBRENNER bu sürecin farklı özellikler gösterdiğini belirten bazı savlar ileri sürmüştür.

Bu savlardan biri, laboratuvarında uygulanan geleneksel tek yönlü araştırma modeline karşıt olarak, ekolojik deneyin karşılıklı süreçleri hesaba katması, yani sadece A'nın B üzerindeki etkisi değil, aynı zamanda B'nin A üzerindeki etkisi üzerinde de durması gereğidir. Annelerin bebekleriyle erken temasına ilişkin klasik deneylerin sonucunu veren yazılarda, genellikle bebeklerin davranışıyla ilgili tek bir kelimeye bile pek rastlanmaz. Deneysel etkilerin tümü tamamiyle annelere atfedilmiştir.

Su savlardan bazıları ise, ekolojik deneyin araştırma ortamında işler halde olan sosyal sistemin bütün iştirakçilerini dikkate alması, yani ikili, üçlü v.b. gibi geniş sistemlerin bütün olası alt sistemlerini ve bunlarla ilişkili olarak 2. ve daha yüksek sıra etkilerini analize tabi tutması gereği ile ilgilidir. BRONFENBRENNER'ın aktardığı LAMB'in baba-bebek etkileşimine ilişkin klasik araştırmasında, babanın davranışının ön planda olduğu görülür ve babanın aksiyonuna ve çocuğun tepkilerine annenin etkisi olabileceği olasılığı gözardı edilerek, çocuğun tepkisinin kaynağı olarak sadece babanın davranışı gösterilir. Annenin varlığı ve yokluğu ve babanın çocuğu ile olan etkileşimine annenin davranışının olası etkisi üzerinde durulmaz. BRONFENBRENNER buna 2. sıra etkisi der ve PARKE ve arkadaşlarının yaptığı ekolojik deneyde bu nokta üzerinde durulduğunu belirtir. Bu araştırmada, hem annenin bebeğiyle olan etkileşimine babanın etkisini hem de babanın bebeğiyle olan et-

kileşimine annenin etkisini belirlemek üzere, anne ve babanın bebekleriyle olan davranışı incelenmiştir. Eşlerin mevcudiyeti hem annenin hem babanın bebekle olan davranışını değiştirmiştir. Her ikisi de diğerinin varlığında daha fazla şefkat göstermiştir. PARKE'in ulaştığı sonuçlar, PEDERSON'ın çalışmalarıyla da desteklenmiştir. Bu araştırmacı, eşler arasındaki ilişkinin, evde beslenme ortamında gözlenen anne-çocuk etkileşimine olan etkisini incelemiştir. Sonuçlar, babanın anneyi desteklemesinin, annenin bebeğini daha etkin bir şekilde beslemesine, evlilikteki yüksek tansiyon ve çatışmanın ise, annenin bu konuda daha beceriksiz davranmasına yol açtığını göstermiştir.

BRONFENBRENNER, ailedeki anne-baba-çocuk üçlüsünün dışında da üçlü birey sistemlerinin görülmesinin mümkün olduğunu ifade eder: İki çocuk - anne veya baba; çocuk- anne veya baba - büyükbaba veya yenge veya teyze veya amca veya dayı veya enişte v.b. gibi ve üçlü birey modelinin ev dışında uygulanmasına pek rastlanmamasına karşın, 2. sıra etkisini sınıf ortamında yansıtan SEEVER'in bir çalışmanın olduğunu belirtir. Bu araştırmada SE-AVER, aynı öğretmen tarafından okutulup olağanüstü başarı veya başarısızlık sağlamış abla veya ağabeye sahip ilkökul öğrencilerinin akademik başarılarını incelemiştir. Farklı öğretmen tarafından okutulmuş ağabey ve ablaya sahip çocuklar ise, kontrol grubunu oluşturmuştur. SEEVER'in bu doğal deney sonuçlarında, öğretmenin beklentisinin etkilerine rastlanmıştır. Ancak, SE-AVER'in kendisinin de itiraf ettiği gibi, bu etkinin esas kaynağını belirlemek zor olmuştur. Öğretmenin beklentileri önceki kardeşlerin başarısına göre mi değişmiştir veya büyük kardeşlerin etkisiyle küçük kardeşlerin beklentileri mi öğretmenlerde farklı tepkilere yol açmıştır ya da anne babanın daha önce öğretmenle tanışmış olmaları mı buna neden olmuştur ya da her ikisi mi? İşte bu yorumda ortaya çıkan belirsizlik, alt sistemlerin ve yüksek sıra etkilerinin analizinin önemini kanıtlayıcı niteliktedir (BRONFENBRENNER, 1977a).

Ekolojik Önlem Programlarının Dayandığı Esaslar:

1. Her çocuk küçük sosyal sistemin ayrılmaz bir parçasıdır ve çocuklar önlem amacıyla keyfi olarak bu sistemlerden ayrılmazlar.

2. Bozukluk, çocuğun bedenindeki bir hastalık olarak ele alınmak yerine, sistemdeki denge bozukluğu olarak ele alınır. Çocuğun davranışları sisteminin normlarıyla uyum içinde olduğunda, bozukluk yoktur. Sistemdeki bozukluk duygusal bozukluğa eşittir.

3. Duygusal bozukluk, bireyin yetenekleriyle çevrenin beklentileri ve talepleri arasındaki aykırılıktan, yani çocuk ile sistem arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanır. Duygusal bozukluğa neden ne sadece çocuğun kendisi ne de tek başına çevredir. Buna neden daha ziyade uyumsuzluk yaratıp sistemi bozan aralarındaki etkileşimdir. Bu durumda, ya çocuğun becerileri geliştirilerek ya da çevre baskısı azaltılarak bozukluğa yol açan koşulların oluşması önlenmelidir.

4. Her önlemin amacı sistemi çalıştırmak ve sonunda önleme gerek kalmadan bunu sürdürmektir. Sistemler dengede olunca bozukluk görülmez. Önlemler, sistemlerin kendilerini düzeltip, varlıklarını sürdürmelerine yardımcı olacak şekilde planlanmalıdır.

5. Sistemin herhangi bir kısmındaki iyileşme bütün sistemi etkiler. Sistemin bütün elemanları birbirlerini etkiledikleri için, bir alanda alınan önlemin sonuçlarını diğer alanda görmek mümkündür. Sonuç olarak, çocuğa yardımcı olmak için, çabaları muhakkak çocuğun üzerinde yoğunlaştırmak gerekmez. Bunun yerine, bu çabaları sistemin diğer parçalarına yöneltmek daha üretken sonuçlara yol açabilir.

6. Bozukluk daha geniş bir perspektiften ele almak önlem için üç temel alanın doğmasına neden olur.

a) Çocuğu Değiştirme

b) Çevreyi Değiştirme

c) Tutum ve Beklentileri Değiştirme

Ekolojik Perspektifin Yol Açtığı Bazı Önemli Doğurgular:

1. Duygusal bozukluk, hiç değilse kısmen, kültüre bağlıdır. Bir çevrede normal olarak kabul edilen bir davranış, başka bir ortamda normalden sapan bir davranış olarak değerlendirilebilir.

2. Önlemler eldeki ekosistemin tüm elemanları üzerinde yoğunlaşmalıdır. Dikkatlerin sadece çocuğa çevrilmesi doğru değildir.

3. Önlemler ekosistemdeki mevcut gerçekler üzerinde yoğunlaşmalıdır. Duygusal bozukluk gösteren çocukları çevreleyen çevresel koşulları değiştirmek tabii ki zordur, ancak bu koşulları görmezden gelerek duygusal bozukluğu iyileştirmek mümkün değildir.

4. Uzun sürelerden beri özellikle okullarda çoğu sisteme uydurma çabaları üzerinde dikkatler yoğunlaşmaktaydı, ama artık bu perspektif, programların planlanmasında değişmelere yol açmıştır. Söz konusu çocuğa yöneltilen önlem, bu stratejilerden sadece biridir.

- Çocukla yapılan çalışmalar
 - Yeni yeterlikler geliştirme.
 - Önceliklerin sırasında değişmeler yapma.
 - Gerekli kaynakları sağlama.
 - Daha uygun çevreler bulma.
- Yetişkinlerle yapılan çalışmalar
 - Algılarını değiştirme.
 - Beklentilerini yükseltme veya alçaltma.
 - Anlayışlarını veya bilgilerini artırma.
 - Etkinliklerini yeniden yapılandırma.
- Yeni roller geliştirme
 - Kaynak öğretmen
 - Diagnostik perspektif öğretmeni v.b.
 - Yeni program modelleri geliştirme (Örnekleri daha sonra verilecektir.)

5. Halihazırda kullanılan saf bir ekolojik teknik yoktur. Önlem programlarının çoğu diğer kuramsal modellerden geliştirilmiş yöntemleri kullanma atılımındadır. Yani **davranışçı**, **biofizik** ve **psikodinamik** gibi çeşitli önlem türlerine yer verebilir, ancak önlemin türü ne olursa olsun, bu önlemin bütün ekosistemdeki potansiyel etkisinin incelenmesini şart koşar. Kullanılan prosedürler, önlemin çocuğu değiştirip değiştirmemesini, çevreyi değiştirip değiştirmemesini veya çocuğun davranışının algılanış şeklini değiştirip değiştirmemesini amaçlamasına ve ekolojik önlemcilerin görüş açlarına, yani tekniklerinin psikodinamik, davranışçı veya sosyolojik kuramdan kaynaklanıp kaynaklanmamasına bağlı olarak büyük değişiklikler gösterir (APTER, 1982).

Ekolojik Çevre Altında Toplanabilen Etkin Önlem Programları

Psikoeğitim (Psychoeducation):

APTER'ın aktardığına göre, bu eğitim programı, Kurt LEWIN tarafından geliştirilen yaşam alanı (life space) ve Maxweel JONES'un geliştirip, Fritz REDL, William MORSE ve diğerleri tarafından duygusal bozukluk gösteren çocukların eğitimine uygulanan terapötik çevre kavramlarına dayanır. Bu yaklaşım, çocuğun çevresinin tamamına dikkatlerin çevrilmesini talep eder. Duygusal gelişim bilişsel gelişim kadar önemlidir. Bu nedenle, eğitim çabalarının her iki alana da yöneltilmesi çok önemlidir.

Pisokeğitimciler, sınıfların, okulun bütün yönlerinin bütünleştiği sağaltıma dayalı bir ortam olarak kullanılabileceğine inanırlar.

Bu yaklaşım, ek olarak, öğretmenlerin çocukların okul dışı yaşamlarından ve çocukların yaşamlarının sınıftaki davranışlarına olan etkilerinden veya sınıf ortamının çocukların okul dışı davranışına olan etkilerinden haberdar olmaları görüşüne de dayanır. Bu yaklaşımı paylaşanlardan bir kısmı daha da ileri gidip, çocukların tüm çevresinde etkili olmalarını savunarak, öğretmenlerin geleneksel rollerinin genişletilmesi görüşünü getirirler ve onların çocuğun yaşamının çeşitli parçaları arasındaki koordinasyonu geliştirici görevi de üstlenmelerini ileri sürerler. RHODES (1967) böylece, öğretmenlerin çocukların bütün yaşamına girerek, hem çocuğu hem de çocuğun çevresindeki önemli kişileri yeniden eğitmeleri gerektiğini öne sürmüştür. APTER (1977), eğitimcilerin rollerinin genişletildiği "halk özel eğitim" modelinin benimsenmesini ileri sürmüştür. Ayrıca, öğrenci ve öğretmenlere destekleyici eğitim hizmetleri sunan kaynak öğretmenlerin sadece doğrudan hizmet veren uzman personel olarak hazırlanmaları yerine danışman, hizmetiçi eğitimcileri ve halk eğitimcileri olarak da yetiştirilmelerini önermiştir (APTER, 1982).

Aile Etkileşimi (Family Interaction):

APTER'ın (1982) aktardığına göre, bu modelde, ailelerin klinik ve okullarda görülmeleri yerine, onlarla sadece evlerde temasa geçilmeleri benimsenmiştir. Ayrıca, ATTNEAVE (1976), GATTI-COLEMAN (1976) gibi aile terapistlerinin bir kısmı ekolojik mantığa dayalı bir adım daha atılmasını önererek, aile ağı terapi sürecini ileri sürmüşlerdir. Bu tür terapi, mümkün olduğunca, söz konusu bireyin sosyal sistemini oluşturan ağdaki etkileşim örüntülerini anlamak ve bu ağın merkezindeki duygusal bozukluk gösteren bireyin yararına olacak şekilde gerekli müdahaleyi yapmaktır. Bu ağ topluluklarındaki birey sayısının 100 kişiye kadar yükseldiği görülmüştür ve sonuçların başarılı olduğu gözlenmiştir.

Yeniden Eğitim Projesi (Project Re-Education):

1960'ların başlarında Nicholas HOBBS ve arkadaşları, önlem amacıyla tıbbi modelden ekolojik modele doğru geçiş yapan bir program geliştirip uygulamışlardır. Yeniden Eğitim Projesi altında yatan mantık, duygusal bozukluk gösteren çocukların sağaltım çalışmalarını klinisyenlerin elinden alarak, yeniden eğitilmeleri için öğretmenlere terketmektir. HOBBS, "yeniden eğitimi" "önlem amacıyla eğitime dayalı temel oluşturma çabası" olarak ta-

nımlar, ya da "daha geniş kapsamlı olarak, sosyal kurumları, hizmet ve-
receklere bireylere uydurma çabasıdır" der.

Okulda ciddi güçlüğü olan çocuklar için düzenlenmiş olan "Yeniden Eği-
tim Projesi" yatılı bir eğitim programıyla başlamıştır. Programın amacı, hem
ev ve okul arasında geçici tampon bir alan oluşturmak, hem de çocuğun ha-
lihazırdaki gerginlik ve endişe dolu ortamından uzaklaşmasını sağlamaktır.
Uzun süre ayrılıktan kaynaklanan yabancılaşmayı önlemek ve çocuğa anne-
babasına, kız ve erkek kardeşlerine yeni ve daha etkin birlikte yaşama yol-
larını öğretme fırsatlarını vermek için, çocukların hafta sonu evlerine çık-
malarına izin verilmekte olan bu programda, mümkün olan en erken za-
manda tamamen evlerine dönemleri için de okula kayıtlarından itibaren plan-
lar yapılır.

Okulda rehber öğretmenler, öğrencilerin mutad öğrenimleri için olduğu
kadar, yine aynı önemde ev sistemlerine başarılı bir şekilde dönmelerini sağ-
lamak için de gerekli öğrenim konusunda yardımcı olurlar. Çocuklar ilerleme
kaydettikçe, irtibat öğretmenleri (liaison teachers) çocukları ve sis-
temlerindeki önemli kişileri bu yeniden dönüşü hazırlamak için yardımcı olur-
lar. Bu öğretmenler proje ile çocuğun ev ve okulu arasındaki bağlantıyı sağ-
larlar. Ayrıca, eve döndükten sonra çocuğun sistemi başarılı bir şekilde iş-
lemeye başlayana kadar da koordinasyon çalışmalarına devam ederler. İr-
tibat öğretmenlerine atfedilen rol, Yeniden Eğitim Projesinde ekolojik gelişim
olarak kabul edilir ki, bu da bu alana bu projenin getirdiği bir yenilik olarak
görülmür (APTER, 1982).

Yeniden Eğitim Sürecinin Altında Yatan Kavramlar:

• **Güvenin geliştirilmesi esastır.** Duygusal bozukluğu olan çocuğun yeniden eğitiminde ye-
tişkine olan güvenin geliştirilmesi ilk adım olmalıdır. Okuma, sevecen olma, korku veya suçluluk
duymadan kendi gibi olma gibi birçok şeyi öğrenirken yetişkinden yararlanabileceği bilincini
verme, yeni öğrenme deneyiminin başlangıç noktası olmalıdır.

• **Yeterlik kazandırılmalıdır.** Belirli konularda çocuğa yeterlik kazandırmak, ona güven verir,
kendine olan saygısını artırır ve diğer çocuklar, öğretmenler ve anne-babaları tarafından kabul
görmesini sağlar. Üretkenlik olmadan kabul görme, yeniden eğitim sürecinde başlangıç nok-
tasını oluşturur, ancak en yakın zamanda bazı konularda yeterlik kazandırmak başta gelen
amaçlar arasındadır. Özellikle, okuma ve aritmetik gibi okul becerilerinde yeterlik kazandırmak
çok önemlidir, çünkü okul başarısızlığı duygusal bozukluk gösteren çocukların ortak özelliğidir.
Okulda kendini yetersiz hisseden çocuğun bütün yaşamına bu yetersizlik duygusu yayılır. Böyle
bir yeterliğin kazandırılmasında terapi odalarına gereksinim yoktur. Duygusal bozukluk gösteren
çocukla uzman bir yetişkin arasındaki yapıcı ilişkinin oluşması için sınıf doğal bir ortamdır. Ye-
terlik kazanmak sadece okul dersleriyle de kısıtlanmamalıdır. Yüzme, resim yapma, şarkı söy-

leme, yemek pişirme, toplum önünde konuşma, haklarını koruma v.b. gibi alanlara da yayılmalıdır.

• **Bilişsel denetim öğretilebilir.** Yeniden -eğitim modelinde bireysel sorunlar ve bunlarla başetme yolları üzerinde birçok konuşma yapılır. Rehber öğretmen özellikle o anlık deneyimden, yani öğrenci ile kendisi arasındaki gün gün, saat saat, on oniki ilişkilerden yararlanır. Çocuğun yaşamını idare etme yeteneğini geliştirmek için belirli olaylara başvurur. Çabaların odak noktası bugün ve yarındır; geçmiş ve uzak gelecek değildir. Akşamları yapılan konsey toplantılarında grup halindeki çocuklara o gün ne gibi iyi şeyler yaşadıklarının, yarın daha iyi bir şekilde ele alınabilecek ne gibi ters giden olaylarla karşılaştıklarının ve kendileriyle ilgili olarak yaşadıkları bu başarılar ve başarısızlıklardan öğrendiklerinin bilincine varmaları için yardım edilir. Burada belirli problemlerin çözümünden daha önemli olan şey, olayları daha iyi denetim altına alma amacıyla, olaylar üzerinde konuşma alışkanlığı kazandırmaktır, ki bu alışkanlık çocuğun evine de taşınarak ailesi için yeni bir güç kaynağı oluşturabilir.

• **Duygular beslenmelidir.** Çocuğun suçluluk duymadan kendini olduğu gibi kabul etmesine yardımcı olmak için, duyguların beslenmesine ve ifadesine de önem verilir. Bu amaçla evcil hayvanlardan da yararlanılır. Yetişkinler tarafından red edilmiş bir çocuğa ilk etapta sevgisini köpeğe gösterme fırsatı verilmesiyle kendini daha güvende hissedebilir. Aynı zamanda böyle bir evcil hayvan çocuk için bir gurur ve sorumluluk kaynağı olabilir. Kızgınlık, içerleme, nefret bu tür çocuklar arasında sıklıkla rastlanan duygulardır. Bu duyguların ifadesi farklı şekillerde kullanılır. Bu duygularını şiddetli empülslerle dışa vuran çocuklara, kendilerini kontrol etmeleri öğretilir. Diğer taraftan bu duygularını uzun zamandan beri bastırmış olanlara da uygun şekilde açığa vurmaları için fırsat verilir. Ayrıca, arkadaşlık duygusunun yerleşmesine de çalışılır. Duyguların ifadesi için birçok yaratıcı etkinlikten de yararlanılır.

• **Grup önemlidir.** Yeniden-eğitim modelinde iki rehber öğretmenin denetiminde çocuklar 8 kişilik gruplar halinde düzenlenir. Grup hemen hemen bütün etkinlikler için muhafaza edilir ve motivasyon, öğretim ve denetim için önemli bir kaynak haline gelir. Grup iyi işlev gördüğünde çocuğun bozuk bir davranış sergilemesi mümkün değildir. Grubun iyi işlev görmediği durumlarda da sürtüşmeler ve başarısızlıklar yapıcı bir şekilde ele alınabilir. Bunların konsey toplantılarında tartışılmaları çocuklar için olgunlaştırıcı bir deneyim oluşturur. Ayrıca, maceraların, olayların, zaferlerin paylaşılması, çocukların çoğunluğunun yabancı olduğu insan ilişkileri açısından bir deneyim sağlar.

• **Toplum önemlidir.** Yeniden-eğitim okullarına devam eden çocukların çoğu toplum yaşamına yabancılaşmış veya onun dışında kalmıştır. Toplumdaki acente ve kurumların kendilerinin yararları için var olduğunu keşfetmeleri için, çocukların çok az fırsatı olmuştur. Bu nedenle, yeniden-eğitim okullarında çocukların eğitiminin önemli bir parçası bu gerçeği öğrenmelerine ayrılmalıdır ve bir vatandaş olarak bu kurumların etkin bir şekilde işlev görmelerine yardımcı olmaları konusunda sorumluluk taşımalarıdır. Bu görüş programların planlanmasında kendini gösterir ve itfaiyeye, polise ve sağlık kurumlarına geziler programa alınır (HOBBS, 1966).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, duygusal bozukluğun kapsamlı bir şekilde incelenerek çok yönlü bir sağaltımının yapılması ancak **ekolojik yaklaşımın** benimsenmesiyle mümkündür.

KAYNAKÇA

- Allen-Meaures, P.& Lane, Bruce A. (1987). "Gronding social work practice in Theory: Ecosystems", *The Journal of Contemporary Social Work*. 68, 9: 515-521.
- Apter, s. J. (1977) "Applications of ecological theory: Toward a community special education model for troubled children", *Exceptional Children*. 43, 6 March: 366-373.
- Apter, Steven J. (1982). *Troubled Children/Troubled Systems*. Oxford: Pergamon Press Ltd.
- Attneave, C. L. (1976). "Social networks as the unit of intervention", *Family therapy: theory and practice*. Derleyen: P. J. Guerin. New York: Gardner Press" (Apter, 1982, s. 73'teki alıntı).
- Belsky, J. (1980). "Child maltreatment. An ecological integration", *American Psychologist*. 35, 4: 320-325).
- Bronfenbrenner, U. (1977a). "Toward an experimental ecology of human development", *American Psychologist*. 32: 513-531.
- Gatti, F. & Coleman C. (1976) "Community Network Therapy" *American Journal of Orthopsychiatry*. 4: 608-617" (Apter, 1982, S. 73'teki alıntı).
- Hobbs, N. (1966). "Helping Disturbed Children: Psychological and Ecological Strategies" *American Psychologist*. 21: 1105-1115.
- Jones, M. (1953). "The Therapeutic Community. New York: Basic Books" (Apter, 1982, s. 73'teki alıntı).
- Lewin, K. (1951). "Psychological ecology, ' Field theory in social science: Selected theoretical papers by Kurt Lewin. Derleyen: D. Cartwright. New York: Harper and Row" (Apter, 1982, s. 73'teki alıntı).
- Morse, W. C. (1967). "The education of socially maladjusted and emotionally disturbed children", *Education of Exceptional Children and Youth* (2nd edition). Derleyenler: W. M. Cruickshank ve G. O. Johnson. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall" (Apter, 1982, s. 73'teki alıntı).
- Newcomer, P. L. (1980). *Understanding and teaching emotionally disturbed children*. Boston: Allyn ve Bacon.
- Redl, F. (1959). "The concept of the life space interview", *American Journal of Orthopsychiatry*. 29, January: 1-18" (Apter, 1982, s. 73'teki alıntı).
- Reinert, H. R. (1980). "Children in conflict: Educational strategies for the emotionally disturbed and behavior disorderd. St. Louis: Mosby 2" (Apter, 1982, s. 11 ve 12'den alıntı).
- Rhodes, W. C? (1967). "The disturbing child: A problem of ecological management", *Exceptional Children*. 33: 449-455.
- Thurman, S. (1977). "Congruence of behavioral ecologies: A model for special education programming," *Journal of Special Education*. 11: 329-334" (Apter, 1982, s. 57'deki alıntı).
- Ullman, L. & Krasner L. (1969). *A psychological approach to abnormal behavior*. New York: Prentice-Hall.
- Whittaker, J. (1975). "The ecology of child treatment: A developmental educational approach to the therapeutic milieu," *Journal of Autism and Child Schizophrenia*. 5, 3: 223-237).